

TURGUT ÖZAL'IN KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMI

Fuat UÇAR*
Osman AKANDERE**

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin, 1983-1991 dönemi ülke yönetiminde Turgut Özal'ın yıllar olarak siyasal tarihe geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, siyasal, sosyal vb. alanlarda çok ciddi değişimlerin ve kalıcı etkilerin yaşandığı söz konusu bu dönem demokratikleşme ve Kürt sorunu açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Kürt sorunu, sadece farklı bir görünüm kazanmakla kalmamış, daha sonraki dönemlerde meydana gelecek olan ciddi gelişmelere ve değişimlere de kaynaklık eden önemli bir sorun haline almıştır. Turgut Özal, Kürt sorununa yönelik çeşitli demeç ve uygulamalarıyla sürekli gündemde olmuş ve bu şekilde Kürt Sorunu da gündemde kalmıştır. Alışıldan farklı bir Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın Kürt sorununa yönelik bu tutumunun günümüzdeki Kürt sorununun dinamiğinin ve aksiyonerliğinin kavranabilmesinde, Kürt sorununun geldiği aşamanın daha rasyonel bir biçimde anlaşılabilmesinde ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yönüyle sekiz yıllık bir süreci kapsayan bu dönemi Kürt sorununa yönelik iç ve dış gelişmeler doğrultusunda; Turgut Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı şeklinde iki ayrı dönem çerçevesinde değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Turgut Özal, Kürt Sorunu, Terör

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, E-posta: fuat.turkuaz@gmail.com.tr

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, E-posta: oakandere@konya.edu.tr

TURGUT ÖZAL'S APPROACH ON KURDISH TROUBLE

ABSTRACT

The 1983-1991 period of Turkish Republic went down in history as the years with Turgut Özal. This period, in which very serious evolutions and permanent impacts were experienced in economic, politic and social areas by Turkish Republic. This period was important for democratization and the Kurdish Issue as well. In this period, the Kurdish Issue not only gained a different appearance, but also be came a vital matter which results in serious developments and evolutions that would happen in the next future. Turgut Özal was the order of the day with kinds of statements and applications about the Kurdish Issue and in this way the Kurdish Issue continued to be the order of the day. A far different Presidency of a Republic holds key for understanding the effects of this behaving of President of Turkey, Turgut Özal for the Kurdish Issue to contemporary Kurdish Issue'a dynamics and actionizm, and comprehending the situation of the Kurdish Issue in a more rational way. In this regard, it will be more convenient to discuss this 8-year-period in accordance with internaland external developments of the Kurdish Issue as two different periods- the prime ministry and presidency of Turgut Özal.

Keywords: Republic of Turkey, Turgut Özal, The Kurdish Issue, Terror

Giriş

Ortadoğu'nun ve Türkiye'nin komşu ülkeleriyle ortak sorunu olan Kürt sorunu, 21. yüzyılın başlarında yaşanan gelişmeler doğrultusunda, salt Türkiye'nin bir iç sorunu olmaktan çıkarak bölgesel ve hatta uluslararası bir sorun olma özelliği kazanmıştır. Uluslararası arenada Kürt meselesinin gündeme taşınmasında 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin aktörlüğü ön planda iken, yüzyılın ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin daha etkin rol aldığı ifade edilebilir. Bu noktada Türkiye'de 1960'lı yıllarda bulunan Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'ye gelmeden önce Kürtçe öğrenmeleri esasen ABD'nin konuya verdiği ehemmiyeti özetler niteliktedir.¹ Türkiye'nin demokratikleşmesinde belirleyici bir unsur olarak da temel sorunlar arasında ifade edilen Kürt sorunu başlangıçta etnik bir milliyetçilik göstermemesine rağmen, zamanla çeşitli faktörlerin de etkisiyle günümüzde önemli bir aşamaya gelmiştir. Kürt sorununun söz konusu bu

¹ Gökhan Eşel, **Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri**, İleri Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 143.

gelişim sürecinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), tek parti dönemi, Demokrat Parti (DP) dönemi (1950-1960)², Turgut Özal dönemi (1983-1993) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemleri şeklinde ele alınması daha pratik sonuçlar ortaya koymaktadır.

Kürt sorununda³ 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1984-1987 yılları arasında "terör sorunu", 1987-1989 yılları arasında "Güneydoğu Sorunu" ifadeleri belirginleşmeye başlamış ve 1990'lı yıllardan itibaren de terör ve Kürt sorunu iç içe geçmeye başlamıştır. 1984 yılında PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'nin Şemdinli ve Erüh saldırıları ile silahlı eylemlerine başlamasının ardından hükümetlerin yaklaşımı da güvenlik odaklı bir perspektif kazanmıştır.

1984 sonrası daha karmaşık bir hâl almaya başlayan Kürt sorunu, 1991 yılına kadar devletin resmi söyleminde kabul görmemiştir. Bu yönüyle Kürt sorunu, günümüzde geldiği nokta itibariyle Türkiye'nin demokratikleşmesinde, ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünde öncelikli konuların başında yer almaktadır. Andrew Mango'nun; "Kürtler dışında Türk vatandaşlığını oluşturan etnik unsurların hiçbirisi politik bir sorun oluşturmamaktadır."⁴ şeklindeki ifadesi de sorunun artık geldiği nokta itibariyle siyasal bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Bir soruna çözüm bulunabilmesi için öncelikle bu sorunun iyi anlaşılması ve doğru bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'de Kürt sorunu ile ilgili olarak böyle bir sorunun olmadığı, ekonomik bir sorun olduğu, terör ve bölücülük sorunu ile etnik ve kimlik sorunu olduğu yönünde çeşitli kesimlere ya da siyasal görüşlere göre kategorik olarak farklı tezler bulunmaktadır. Bu yönüyle Kürt sorunu, 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte Kürtlerin varlığının inkâr edilmesinin daha da netlik kazanması ve genel bir politika haline gelmesi sonucu ayrılıkçı ve bölücü bir hareket olduğu yönünde bir algının da güçlenmesine neden olmuştur. Bu şekilde Kürt sorunu, sadece ülke bütünlüğü açısından yaklaşılacak, kamu bürokrasisinin de soruna yaklaşımının asayiş eksenli hâle gelmesiyle zaman zaman PKK ile özdeşleştirilerek sorunun çözümünün PKK'nın bitirilmesine endekslendiği bir süreci yaşamaktadır. Bu durum aynı

² DP dönemi Kürt sorunu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Fuat Uçar, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri", *International Journal of Social Science*, Spring I, Number: 43, 2016, s. 75-200.

³ Çeşitli kesimler tarafından "Kürt sorunu", "Terör Sorunu", "Ekonomik Geri Kalmışlık" ve "Kimlik Sorunu" şeklinde nitelendirilen bu olgu makalede Kürt sorunu olarak ifade edilmiştir.

⁴ Andrew Mango, *Türkiye'nin Yeni Rolü*, (Çev. Erhan Yükselci), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 50.

zamanda 1990'lı yıllarda Kürt sorununa yönelik algının oluşmasında da en önemli etken olmuştur. Örneğin, Kürt sorunu ile ilgili son yirmi yılda yazılanlara bakıldığında belli aralıklarla "kritik dönüm noktası", "çözüm şansı" gibi başlıkların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ülke yönetimini elinde bulunduranların, sorunun teşhisine yönelik gerekli cesur adımları zamanında at(a)madıkları için sorun kendi dinamikleri içinde büyümeye devam etmiştir. Bu yönüyle, jeopolitik, sosyolojik, ekonomik ve ideolojik birçok kaynağı bulunan Kürt sorununun daha uzun süre Türkiye'nin gündeminde yer alacağı kaçınılmazdır. Ayrıca böyle çok boyutlu bir sorunla ilgili farklı algılamaların bulunması da kaçınılmaz olarak kabul edilmelidir.⁵

Bu çerçevede 1990'lı yıllarda Kürt sorununun mahiyetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu yıllarda Kürt sorunu, başta dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere diğer siyasal aktörler tarafından da kabul edilmiş ve soruna yönelik demokratik çözüm arayışları bu doğrultuda ele alınmaya başlanmıştır. Ancak yine de Kürt sorunu konusundaki geleneksel yaklaşımları kırmak mümkün olmadığından, çözüm arayışları söylem düzeyinde kalmıştır. Özellikle de ülkenin batı bölgelerinde, Kürt sorununun çözümünün PKK'nın bitirilmesiyle çözüleceği yönünde bir algı da oluşmaya başlamıştır. Meydana gelen bu algı ve tanımlamalar içerisinde Özal, Kürt sorununa bölgenin ekonomik ve geri kalmışlığı da dâhil olmak üzere özellikle etnik bir kimlik sorunu olarak demokratikleşme çerçevesinde yaklaşmış ve o dönemde çözüme yönelik en güçlü iradeyi ortaya koymuştur. Bu şekilde Özal'ın girişimleri, gelecekte Kürt sorunu ve Kürt kimliği ekseninde çeşitli siyasal girişimlerin de önü açmıştır.

Kürt sorununu bir etnik mesele olmaktan çok, bir demokratikleşme meselesi olarak gören Özal, diğer liderlerden farklı olarak, Türkiye'nin demokratikleşmesinin Kürt sorununun çözülmesine bağlı olduğunu "cesaretle" ve "açıklıkla" dile getirmiştir. Özal'ın Kürt sorununa yaklaşımını ve bunun etkilerini ortaya koyabilmek için siyasetçi ve devlet adamı olarak başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemleri şeklinde sistematik ve kronolojik olarak incelemek daha yararlı olacaktır.

Turgut Özal'ın Başbakanlığı Dönemi (1983-1989)

Başbakanlığı döneminde uygulamaları ile Türk siyasetinde "çağ atlamak" deyimini sloganlaştıran Özal, bu değişimi 1980'lerin sonunda siyasette vazgeçilmez üç ilke olarak; teşebbüs hürriyeti, inanç hürriyeti ve

⁵ Konda Araştırma Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16, 23.

düşünce hürriyeti şeklinde açıklamıştır.⁶ Özal'ın 1983'te iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye, "Özal'dan önce" ve "Özal'dan sonra" şeklinde ifade edilebilmiş ve Özal'ın başbakan olmasıyla ülkede hemen her alanda radikal dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır.

Renkli kişiliği ve rahat tavırları ile farklı bir siyasi kişiliğe sahip olan Özal aynı zamanda faydacı (pragmatik) bir politikacı olarak başbakan olduktan sonra kendini tamamen ekonomiye vermiş, "kanun" ve "düzeni" de tamamen generallere bırakmıştır.⁷ 12 Eylül 1980 darbesiyle daha sert bir tutum alan askerî yönetimin 1983'te "Türkçenin dışında herhangi bir dilin kullanımının" yasaklanması, Kürtlerin çocuklarına isim vermelerinin engellenmesi ve doğuda halka yönelik bir takım anti-demokratik uygulamaları sorunu daha da karmaşık hale getirmiş oldu. Bu şartlar altında iktidara gelen Özal, Kürt sorunu ile siyasi olarak ilgilenmeyi denemiş ama ilerleme sağlayamamıştır.⁸ Bu nedenle ülkede genel olarak demokratikleşme ve özel olarak da Kürt sorununun çözümüne yönelik girişimler Özal'ın iktidarının ilk yıllarında öncelikli bir konu ol(a)mamıştır.

Dönemin başbakanı olarak Özal; "1984 Eruh Şemdinli baskınına bile bile Bodrum'a gittim. Bakanlar Kurulu'nu toptasaydım terör örgütünü toplamış olurdu"⁹ diyerek PKK'nın saldırısını, "üç beş çapulcunun ayaklanması" ve "üç buçuk eşkıya" olarak değerlendirerek terörün kökünün dışarıda olduğunu belirtmiştir. Özal, bu olayların hükümeti masum vatandaşlara karşı sert önlemler almaya kışkırtmak amacıyla yapılmış propaganda çabasından başka bir şey olmadığını, resmî makamlardan bu tür çabalara karşı dikkatli olmalarını istediğini de söylemiştir.¹⁰ Bu şekilde bir anlamda geleneksel yaklaşımları takip etmiş olan Özal, sonradan bu tutumunun nedenini şu şekilde açıklamıştır:

"Bu Güneydoğu meselesine daha önce el atabilir, siyasi çözüm arayışına girebilirdik. Ama unutmayın... Anavatan'ın ilk iktidar devresinde, sivil rejime geçiş mücadelesi vardır. Aşağı yukarı 1,5-2 sene, benim bazı bakanlarım, benden çok Kenan Paşa'ya kulak verdiler... Benden değil ondan ürktüler... Bir de, öncelikle ekonominin darboğazlarını, döviz meselelerini aşmak

⁶ Şeyda Belhan, **Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005, s. 92.

⁷ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem Karadeli), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 193.

⁸ **a.g.e.**, s. 200.

⁹ Nevzat Bölügiray, **Özal Döneminde Bölücü Terör (Kürtçülük) (1983-1991)**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1992, s. 49.

¹⁰ Metin Heper, **Devlet ve Kürtler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 210.

zorundaydık. Askeri rejimden çıkmış bir ülkede, yeni askeri darbeleri önlemek için bunu böyle yapmalıydık."¹¹

1984 yılında Şemdinli ve Eruh'ta ilk PKK saldırıları ile başlayan ve daha sonraki süreçte bazılarının göre "Son Kürt İsyanı" olarak da nitelendirilen gelişmeler Kürt sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır.¹² Bu dönemde PKK'yı ve yaptığı olayları fazlasıyla hafife alan Özal, 1984 Şemdinli-Eruh Baskını'nı bile bile Bakanlar Kurulu'nu toplamak yerine Bodrum'a tatile giderek örgütü önemsemediğini göstermek istemiştir. Fakat aynı Özal, 1992 yılında meydana gelen Şırnak Baskını sırasında Cumhurbaşkanı sıfatıyla yalnız Bakanlar Kurulu'nu değil *Milli Güvenlik Kurulu (MGK)*'yı da toplayarak "salt inisiyatifi ele alan güçlü cumhurbaşkanı izlenimi yaratarak kamuoyunu etkilemeyi amaçlamıştır.¹³ 1984'ten itibaren Özal yönetiminin o zamanlar daha ziyade ekonomik açıdan ve asayiş açısından problem olarak gördüğü ve çok da fazla önemsemediği PKK'nın köy baskınları ve vur-kaç olayları karşısında söylediği "Üç buçuk eşkiya" sözü ileriki yıllarda çok eleştirilmiştir. Özal'ın başbakanlığı döneminde Kürt sorununun çözülmesine yönelik tedbirleri, kalkınma ve güvenlik olarak iki grupta toplanmaktadır. Kapitalizm öncesi kurumları ifade eden ağa, şeyh veya aşiret reislerinden oluşan bölgedeki feodaller, önceden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), DP ve Adalet Partisi (AP) arasında paylaşılarak düzen için çalışırken, Özal'ın başbakanlığı döneminde 1985 yılında *köy koruculuğu*¹⁴ sistemi ile doğrudan devletin hizmetine girmişlerdir.¹⁵ Ancak bölgede güvenliği sağlanmak ve güvenlik güçlerine de yardımcı olmak amacıyla ihdas edilen *köy koruculuğu* uygulaması sorunun ileri yıllarda daha da karmaşık hale gelmesine neden olmuştur.

Özal'ın başbakanlığı döneminde, geçici statü ile ihdas edilen *köy koruculuğu* uygulamasından sonra 19 Temmuz 1987'de 11 ili kapsayan, *Olağanüstü Hal Bölge Valiliği (OHAL)*¹⁶ ve buna koşul olarak *Asayiş*

¹¹ Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 15.

¹² İsmet İmset, "Türkiye ve Kürt Sorunu", **Türkiye Sorunlarına Çözüm Arayışları**, (Haz. Mehmet Kabasakal), Boyut Yayınları, İstanbul, 2009, s. 81.

¹³ Bölügiray, **a.g.e.**, s. 49-50.

¹⁴ 27/6/1985 tarihli ve 9632 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de geçici köy korucularının çalıştırılacağı iller tespit edilmiş ve ilk olarak 13 ilde uygulanmaya başlamıştır. (<http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/kkgm/kanuntasarilari/koy.doc>) Erişim tarihi: 19.02.2016

¹⁵ Mehmet Ali Birand, **Apo ve PKK**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 137.

¹⁶ Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname: Kanun Hükmünde Kararnamenin Tarihi: 10/7/1987 No: 285 Yetki Kanununun Tarihi: 25/10/1983 No: 2935 Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 14/7/1987 No: 19517 V.

Kolordu Komutanlığı gibi yeni kurumların ihdas edilmesine devam edilmiştir. Bu şekilde OHAL Valiliği'nin kurulmasıyla bölgedeki sıkıyönetim yerini OHAL'e bırakmış oldu. Bu sayede bölgeye daha çok asker ve silahın gönderilmesi planlanmış, ancak bu önlemler de etkili ol(a)mamıştır. Bütün bu gelişmeler olurken Özal, bir yandan da Güneydoğu'nun sosyo-ekonomik gelişmesini sağlayacak adımlar olarak işsizliğin azaltılması amacıyla çeşitli kamu sektörlerine 90 bin ek kadronun verilmesi, bölgeye atanan din, eğitim ve güvenlik görevlilerinin tazminatlarının artırılması ve kamu görevlilerine ek ücret imkânları gibi ayrıcalıkları da uygulamaya koymuştur.¹⁷ Ayrıca bölgede silah satışının serbest bırakılması ve *Gizli Silahların Tescili ve Ruhsata Bağlanması*¹⁸ kararlarıyla de terör önlenmeye çalışılmış, ancak bu önlemler bölgenin silah deposu haline gelmesinden ve bölge halkının devlet eliyle silahlandırılmasından başka bir işe yaramamıştır. Üstelik bu tür tedbirler halka üstü kapalı olarak "Ben senin güvenliğini sağlayamıyorum, ne halin varsa gör"¹⁹ şeklinde bir mesaj vermiş ve bu tür bir algının da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca bölgeye yeterli eğitim ve sağlık olanaklarının götürülemediği de PKK tarafından istismar edilmeye başlanmıştır.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında askeri rejimin toplumun hemen her kesiminde olduğu gibi Kürtler üzerinde de yoğunlaşan baskıları ve Özal döneminde kurulan OHAL gibi uygulamalar zamanla PKK'nın, Kürtlerin çoğunluğunu temsil etmese de önemli bir kısmının desteğini alma yolunda hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir.²⁰ Böylece PKK yavaş yavaş küçük eylemci bir grup olmaktan çıkarak daha geniş bir örgüte dönüşmeye başlamıştır. 1983-1989 döneminde faydacı (pragmatik) kişiliğinin yanında reformist bir yönünün de olduğu bilinen Özal, icranın başı olarak Kürt gerçeğine ilişkin dolaylı açıklamalar yaparak ve Kuzey Iraklı Kürt

Tertip Düsturun Cildi: 27, (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.285.pdf>)
Erişim tarihi: 19.02.2016.

¹⁷ Kutlay Doğan, "Turgut Özal Belgeseli", (<http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa326.htm>)
Erişim tarihi: 16.04.2016.

¹⁸ "Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Tarafından Silah Taşıma Ve Bulundurma Ruhsatı Verilmesinde Uyulacak Esaslar Hakkında Yönetmelik", Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 15/11/1989, No: 89/14780, Dayandığı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)'nın Tarihi: 10/7/1987, No: 285 Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 30/11/1989, No: 20358, (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.8914780.pdf>) Erişim tarihi: 17.04.2016.

¹⁹ Belhan, a.g.e., s. 140.

²⁰ Asa Lundgren, *İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası*, (Çev. Necla Ülkü Kuglin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 17.

liderleriyle görüşerek çözüm için umut veren bir lider imajı da yaratmıştır.²¹ Sebebi her ne olursa olsun artan PKK eylemleri karşısında Özal yönetiminin olayların basında ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)'de haber değeri açısından geri plana alınması ve küçültülerek verilmesi için basını uyardığını belirten Nevzat Bölügiray, bu durumu olayların abartılmaması ve PKK reklamı haline getirilmemesi açısından doğru olduğunu, ancak onlarca şehit verilen olayların, ilan sayfalarının arkasında ve satır aralarında küçük bir yerde verilmesini de bir "devekuşu politikası" olarak ifade etmiştir.²²

Süleyman Demirel de adını vermeden Özal'ın başbakanlık dönemini kastederek politikalarını *"Türk devleti bunun nereye varacağına farkına varamamıştır. Geçen yedi yılda Türk devleti caydırıcılık ortaya koyamamıştır."*²³ şeklinde eleştirmiştir. Hasan Cemal, askerinin Güneydoğu konusunda Başbakan Özal'a karşı kuşku beslediğini, Özal'ın işin ucundan tuttuğu görüşünün yaygın olduğunu ve askerinin Özal'ın Güneydoğu politikasından hoşlanmadığını; *"Özal'ın 1984 ile 1990 arasında başbakan olarak işi yeterince ciddi tutmadığı, hatta mücadeleye köstek olduğu, 'devletin diline aykırı' bir üslubu benimsediği, onun için de PKK'nın zemin kazanmasına yol açtığını düşünüyor."*²⁴ şeklinde açıklamıştır. Özal ise başbakanlığının sonuna doğru 1989'da geçmişte gereksiz yere uygulanan baskı politikalarının bir hata olduğunu söylemiştir.²⁵

Genel olarak Özal'ın başbakanlığı dönemindeki Kürt sorununu çözmeye yönelik çözüm politikaları geri planda kalmıştır. Bu nedenle Özal, 1983'de başbakanlık görevine geldikten sonra üç yıllık askeri yönetimin etkisinden dolayı öncelikli olarak mevcut düzenin ekonomik problemleri ile ilgilenmek durumunda kalmıştır. Aslında genel olarak ülkenin içinde bulunduğu şartlar da hem zamanlama hem de toplumsal ve siyasal özellik itibarıyla uygun bir zeminde bulunmuyordu. Dolayısıyla Kürt sorunu da ekonominin dışındaki pek çok sorun gibi bu dönemde ele alınabilecek ya da çözüm üretecek bir konu değildi. Böylece Özal'ın başbakanlığı döneminde sorun önceki dönemlerde olduğu gibi güvenlik perspektifinden askeri yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır.

²¹ Tarık Ziya Ekinci, *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 69- 71.

²² Bölügiray, *a.g.e.*, s. 49.

²³ Hasan Cemal, *Kürtler*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 58.

²⁴ Cemal, *a.g.e.*, s. 79, 108.

²⁵ Heper, *a.g.e.*, s. 253.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi (1989-1993)

9 Kasım 1989'da selefi Kenan Evren'den görevi devralan Özal, 17 Nisan 1993'te kalp krizi sonucu ani ölümüne kadar 3 yıl 5 ay 8 gün süreyle cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuştur. Muhalefetin Özal'ı tanımak istememesi ve siyasal açıdan yalnızlaştırmak istemelerine rağmen Özal, Kürt sorununun çözümüne ve dış gezilere ağırlık vererek bu durumu aşmaya çalışmıştır. Özal'ın cumhurbaşkanlığında geçen bu kısa süre aynı zamanda iç ve dış politikalar açısından olduğu kadar Kürt sorunu açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemine kadar askerinin ve Özal'ın politikalarını "*Askerin artık vidaları sıkılmaya başladığı anlaşılıyordu*"²⁶ diye ifade eden Cemal, terörün artmasını, sorunun gittikçe büyümesini ve bunun Özal'ın politikaları ile ilgisini de "*Teröre anladığı dilde cevap vermek' sloganı devletin doruklarında daha çok kulaklara çalınıyordu. 1984'ten beri çok vakit kaybedilmişti. Bunun arkasında Turgut Özal'ın tutumu yatıyordu*"²⁷ şeklinde değerlendirmiştir. Buna rağmen Cumhurbaşkanı Özal, göreve geldikten kısa bir süre sonra 6 Nisan 1990'da Çankaya Köşkü'nde, Güneydoğu'daki durum ve PKK'ya karşı mücadele ile ilgili yapmış olduğu ve kamuoyunda da büyük yankı bulan "*Araştırdım, annem Malatyalı bir Kürt'müş...N'apalım?*" dediği toplantıda "*Türkiye'de bugün bir Kürt meselesi yok. Türkiye'nin dengelerini bozmak istiyorlar. Güneydoğu'da yaşananlara o açıdan bakın...*" diyerek resmi görüşe uygun bir söylemde bulunmuştur.²⁸

Yine Özal bu toplantıda; "*Terör karşısında, terörü destekleyenler karşısında amansız olacağız. Tedbirler alacağız. İnsanlara yumuşak olacağız. Yerini değiştirmek isteyenlere para vereceğiz, iş vereceğiz*"²⁹ diyerek, batıya "zorunlu göçü" bir çözüm olarak düşünmüştür. Özal yine cumhurbaşkanlığının ilk aylarında 10 Nisan 1990 tarihinde Yıldırım Akbulut Hükümeti'nin terörle mücadele kapsamında çıkardığı Güneydoğu Kararnamesi olarak da bilinen ve Türkiye'nin siyasal tarihine *sansür sürgün*

²⁶ a.g.e., s. 210.

²⁷ a.g.e., s. 112.

²⁸ a.g.e., s. 112. Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Süleyman Demirel'in yurtdışında bulunduğu sırada 20 Ekim 1991'den beri hiç gelmediği Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ye gelerek çalışma odasında ilginç önerilerde bulunarak hükümeti de eleştirmiştir. İdil'den gelen bir heyeti kabulde yaptığı konuşmada isim vermeden PKK'ya şartlı af önerisinde bulunan Özal, yöreyi kendisi kadar iyi bilen bir devlet adamının olmadığını öne sürerek; "*Ben bölgenin de çocuğu sayılırım, Malatya'lıyım. Annem Çemişgezek'in Toma mezrasından. Annem öğretmendi, babam icazetli hocaydı. Babamın annesi Pötürge'lidir. Hatta o yüzden dedim ki, (Pötürge tarafı Kürt'tür. Benim babaannemin Kürt olması çok kuvvetle muhtemeldir.*" demiştir. **Milliyet**, 1 Şubat 1992.

²⁹ Cemal, a.g.e., s. 116.

kararnamesi olarak geçen 413 nolu kararnameyi Güneydoğu'daki terör olaylarıyla ilgili son önlemlerin, "Anayasanın verdiği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde Türkiye devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması amacıyla alındığını"³⁰ belirterek onaylamıştır. Özal bu açıklaması ile hazırlanan kararnamenin denetiminin kendi elinde olduğunu göstermek istemiştir.³¹ Özal, başbakanlığı döneminden ziyade cumhurbaşkanlığı döneminde birçok konuda olduğu gibi Kürt sorununa da mevcut siyasal çizginin ve askeri politikaların dışında baktığı için bu konuda reform yapmak istemiştir. Böylece Özal, Irak'takiler de dâhil olmak üzere Kürtleri kazanmanın Türkiye'nin çıkarına olduğunu ve bölgedeki ağırlığını artıracığını düşünmüştür. Bunu yapabilmek için de Kürt sorununun tabu olmaktan çıkması gerektiğini düşünen Özal, 1990 yılında gazetecilere büyükannesinin Kürt olduğunu açıklayarak dolaylı yoldan "Kürt realitesini" tanımış oldu.³² Özal cumhurbaşkanı olarak 2 Nisan 1990'da Başbakan Yıldırım Akbulut'un yanında muhalefet partisi liderleri Erdal İnönü, Süleyman Demirel ve Mesut Yılmaz ile "devlet bütünlüğü tehlikede" gerekçesiyle Çankaya Köşkü'ndeki zirve toplantısında, Türkiye'nin esas meselesinin Kürt sorunu olduğunu söyleyerek bu sorunu çözmeye yönelik çabasının yanında "ülkeyi bölmek isteyenlere"³³ karşı gayet açık bir şekilde sertlik yanlısı bir tutum da sergilemiştir. Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorunuyla da bağlantılı olarak meydana gelen en önemli gelişme Körfez Savaşı olmuştur.³⁴ Özal'ı hem iç hem de dış kamuoyunda daha fazla ön plana çıkartan bu olay 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'e girmesiyle ortaya çıkmıştır.

1990'lı yılların başında Ortadoğu'daki gelişmelere bakıldığında bölgenin en kritik ülkesi olan Irak, olayların da en yoğun yaşandığı ülke olmuştur. Yaşanan olaylar sonucunda Irak'ın belli bir bölgesinde *filî* (*de facto*) durumun ortaya çıkması sonucu Türkiye'nin Güneydoğu sınırları da yavaş yavaş bu gelişmelerden etkilenmeye başlamıştır.³⁵ Bu durum Körfez Savaşı

³⁰ Bu kararname ile OHAL valilerine "kamu düzenini bozacağı ve halkın heyecanlanmasına sebep olacağı" düşünülen yayımları mahkeme kararı olmaksızın yasaklama ve toplatma yetkisi verilmiştir. **Milliyet**, 16 Nisan 1990.

³¹ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, (Çev. Ayşenur Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 567.

³² **Konda Araştırma Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler**, s. 69.

³³ Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Anlatıyor: Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 356.

³⁴ Bu makalede Körfez Savaşı ifadesi ile 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan ve resmi olarak 28 Şubat 1991 tarihine kadar devam eden I. Körfez Savaşı kastedilmiştir

³⁵ Lundgren, **a.g.e.**, s. 9.

sonrasında batı koruması altında özerk bir Kürt bölgesinin kurulmasının, Türkiye'nin en büyük korkularından biri olan bağımsız bir Kürt devletinin zaman içinde kurulmasını realize edecek siyasi bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.³⁶ Böylece Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de bir hükümet oluşturmaları ve Erbil'de bir *Federe Kürt Devleti*'nin kurulduğunu ilan etmeleri üzerine Türkiye, Kürtlerin aldığı bu kararların bölgesel güvenlik ve istikrarı olumsuz etkileyeceğini ve bu eylemlerinin tanımayacağını açıklamıştır.³⁷ Kürt sorununu uluslararası toplumun gündemine kalıcı olarak yerleştiren bu durum Türkiye açısından hiç de kabul edilebilir bir durum olmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin sponsorluğunda Irak'ın kuzeyinde meydana gelen bu gelişmelere Ankara'nın itiraz edemediği bu durum uluslararası platformda *meşru (de jure)* olarak oluşturulan *Çekiç Güç* unsuru aracılığı ile Birleşmiş Milletler (BM)'nin koruması ve gözetimi altında sağlanmıştır. Bu gelişmeler ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA)'nın Haber Alma Konseyi Başkan Yardımcısı Graham E. Fuller tarafından; *"1991 savaşının Türkiye'ye tek faydası, Washington'la olan stratejik ilişkisinin pekişmesiydi, zira Türkiye güvenilir müttefik imajını sağlamlaştırmıştı"*³⁸ şeklinde değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, Körfez Savaşı döneminde Kürtlerin, bağımsız bir devlet değil de özerk bir bölgenin oluşturulması yoluyla Türkiye ile daha yakın ilişkiler içerisinde olacağını belirten Mahir Kaynak bu durumu meydana gelen gelişmeleri dış konjonktürel açıdan; *"Çözülecek sorun Kürtlerin tek bir özerk bölgede toplanıp toplanmayacağıydı. Türkiye'de yerel yönetimin güçlendirilmek istenmesi bunun bir adımı mıydı?"*³⁹ şeklinde değerlendirmiştir. Yine Kaynak'ın bu konuda başka bir değerlendirmesi de; *"ABD'nin açmazı; Bağımsız bir Kürt devletini desteklese Türkiye'yi kaybedecek, Türkiye'nin yanında yer alırsa Kürtleri karşısına alacaktı. Bu durumda orta bir yol izledi ve Türkiye'nin Kürt kimliğini tanıması ama bağımsız bir Kürt devletine izin verilmemesini benimsedi"*⁴⁰ şeklinde olmuştur. Körfez Savaşı nedeniyle meydana gelen gelişmeler Kürt sorununun zemininin artık Türkiye ile sınırlı olmadığını ve Ortadoğu'yu da içine almaya başladığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu gelişmelerin sonucunda Kürt sorunu, Cumhurbaşkanı Özal'ın da girişimleri ile Türkiye siyasetinin gündemine girmiş, hatta açıkça tartışılmaya başlanmıştır.

³⁶ Graham E. Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev. Hasan Kaya), Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 87.

³⁷ Mehmet Şahin - Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s. 250.

³⁸ Fuller, *a.g.e.*, s. 187-189.

³⁹ Mahir Kaynak, *Kürt Meselesi*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 92.

⁴⁰ *a.g.e.*, s. 92.

PKK terörünün yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda PKK ile mücadele konseptinin yavaş yavaş değişmeye başlayıp, sorunu asayiş ve güvenlik perspektifinden gören anlayışın ağırlık kazanmaya başlaması ile Özal'ın Kürt sorununun çözümüne yönelik söyledikleri devletin geleneksel ezberini bozmuş oldu.⁴¹ 1984'deki Şemdinli-Eruh baskınından 1992'deki olaylı Nevruz kutlamalarına kadar PKK şiddeti siyasal amaç olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Böylece 1990'lı yıllarda PKK ile mücadelede istenilen başarıya ulaşılamamasına rağmen, gelen her hükümet askerî çözüm arayışını daha da artırarak, PKK'nın askerî güçle ezilmedikçe siyasal bir çözümün düşünülmeceği görüşü ağırlık kazanmaya başlamış oldu. PKK'ya karşı güvenlik tedbirlerinin en üst seviyeye ulaştığı bu ortamda, daha liberal bir politika taraftarı olan, ilk kez Kürt kelimesini rahatlıkla kullanan belki de tek isim olan Özal, özellikle de cumhurbaşkanlığı döneminde devletin sert tavrını değiştirerek radikal bir siyaset değişikliği getirmeye çalışmıştır. O dönemin şartlarında büyük bir olay olan ve aynı zamanda tepki de çeken Özal'ın bu tutumu sonucunda, 1991'de Kürtçe yasağının kaldırılması ve Kürt etnik retoriğini öne çıkaran partilerle diyalog kurulmasının gerekliliği de öne çıkmaya başlamıştır. Hollanda'lı Antropolog Martin Van Bruinessen bu dönemi "*Turgut Özal'ın ve özel televizyonların sayesinde Kürtler Türkiye'de açıkça ortaya çıktılar.*"⁴² şeklinde değerlendirmiştir. Aynı dönemde, Özal'ın Kürt liderlerle diyalog kurması ve Kuzey Irak'ta federatif bir oluşumdan açıkça bahsetmesi, Özal'ın bölücülüğü kışkırttığı yönündeki söz konusu şüpheleri daha da artırmış oldu. Bu yaklaşıma göre Özal'ın, nihai aşamada, bölgede özerk ya da bağımsız bir Kürt oluşumunun kaçınılmaz olduğunu öngörmesi ve böyle bir durum karşısında Kürtlerle uzlaşma içinde olmanın Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttıracakını savunması⁴³ söz konusu soruna ve çözümüne yönelik gerçek düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Özal'ın en büyük kaygılarından birisi de Kuzey Irak sorununun çözümü ve bunun Türkiye'ye olan etkisi olmuştur. Türkiye açısından, Kuzey Irak sorununun temelinde Irak'ın parçalanması ve bu parçalardan biri olan Kuzey Irak bölgesinde bir Kürt devletinin kurulması ihtimali ile kurulacak Kürt devletinin Türkiye'deki Kürtleri de içine alma kaygısı her zaman önemini korumuştur. Ayrıca, İran, Suriye ve Orta Doğu ülkelerinin içinde yer alacağı daha büyük bir savaşın ortaya çıkması tehlikesi, Kürt devletinin kurulmasını destekleyen Batı ülkelerinin bu yolla Türkiye'nin yeniden Sevr sendromunu

⁴¹ İmset, **a.g.m.**, s. 81.

⁴² Martin Van Bruinessen, **Kürdolojinin Bahçesinde**, (Çev. Mustafa Topal), Vate Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39.

⁴³ Kemal Kirişçi - Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 141.

yaşamaları gibi ihtimaller Özal'ın Körfez Savaşı ve Kuzey Irak sorununa yönelik kaygıların temelini oluşturmuştur.⁴⁴ Bu nedenle Özal, içeride Kürt sorununa daha açık yaklaşımının yanı sıra, Kuzey Irak'ta da aktif rol alınmasını savunmuştur. Bu gelişmelerin de etkisiyle o zamana kadar tabu sayılan komşu ülkelerdeki Kürtlerle ilk temas 1991'de Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani ile resmî ilişkilerin kurulması şeklinde başlamıştır. O zamana kadar Türkiye, komşu ülkenin içişlerine karışmama ilkesinin gereği olarak komşularıyla Kürt sorunu konusunda en azından açıkça bağlantı kurmaktan özenle kaçınmıştır. Bu temaslar Cumhurbaşkanı Özal'ın inisiyatifiyle başlatılmış ve yurt içinde de büyük tartışmalara da neden olmuştur.

Bu tartışmalar ve Özal'a yönelik eleştiriler, Özal'ın orduya ve dışişlerine danışmadan, hatta haber vermeden dış politika yapmakla suçlanmasına kadar uzanmıştır. Böylece iki ay içinde üç kıdemli bürokrat, savunma bakanı, dışişleri bakanı ve genelkurmay başkanı, Özal'ın liderlik tarzı ve Körfez Krizi'ndeki kişisel tavrı yüzünden istifa etmiştir. Tepki yaratan bu ilişkilerden sonra Türkiye'de ordu, artık Irak'tan Kürt sorununa karışmamasının beklenilemeyeceği inancında olmuştur.⁴⁵ Türkiye, hem kendi güvenliğine yönelebilecek bir tehdidi denetim altına almak hem de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için çaba sarf ederken, Kürt liderlerden Talabani'nin, ABD'yi ziyaret ederek bağımsız bir Kürt devleti için destek araması ve bazı ABD'li yetkililer ile görüşmesi üzerine Kuzey Irak'taki gelişmeleri kontrol altında tutmak için harekete geçmiştir. 20 Şubat 1991 tarihinde Barzani ve Talabani'ye mesaj gönderen Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Krizi'nde olduğu gibi bu konuda da hükümetten onay almadan yine kendi politikalarını uygulamak istemiştir. Böylece Iraklı Kürt liderle temasların sürdürülmesi için başkentte hem KDP, hem de KYB'nin daimi temsilcilikler açması gerekli görülmüştür. İlk resmî görüşme, 8 Mart 1991'de KDP'nin bir temsilcisi, KYB lideri Talabani ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tugay Özçeri arasında Ankara'da yapılmıştır. Talabani ile yaptığı görüşmeyi 11 Mart 1991'de açıklayan Özal; *"Yanlış mı olur onlarla konuşmamız? Kuzey Irak'ta olan her şey bizi çok daha yakından ilgilendiriyor. Dost olmamız lazım. Biz onlara düşman olursak başkaları bizim aleyhimize kullanırlar"*⁴⁶ diyerek görüşmenin doğruluğunu ve gerekliliğini ifade etmiştir. PKK terörüne çözüm bulmak isteyen Özal, 14 Haziran 1991'de

⁴⁴ Hande Erol, *Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008, s. 100.

⁴⁵ Lundgren, a.g.e., s. 87.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1991.

Ankara'da Talabani ile yaptığı başka bir görüşmenin ardından, Talabani'nin; *"Biz yalnız Özal'ı tanırız. Bizim için Mesut Yılmaz'ın değil, Özal'ın söyledikleri önemlidir"*⁴⁷ sözleri basına yansımış ve tepki çekmiştir. Bu şekilde Özal döneminde Türkiye'nin Irak politikasına Barzani ve Talabani faktörü de eklenmiş oldu. Özal bu politikasıyla bir yandan Ankara'nın Türkiye Kürtlerine karşı tutumunu yumuşatmaya çalışıp bir yandan da Irak hükümeti devrildiği takdirde Irak Kürtleri ile yapılması muhtemel olan anlaşmalara zemin hazırlayarak elini güçlendirmek istemiştir.⁴⁸ Bu çerçevede Temmuz 1992'de Talabani ve Barzani'ye Türkiye adına diplomatik pasaport verilmesini sağlayan Türkiye, bölge ile ilgili sorunlarda ileriki yıllarda da örnekleri görülecek olan bölge ülkelerinden Suriye ve İran'ın da katıldığı bir konferans yaparak, bölge istikrarının devamının bu ülkelerin ortak çıkarı olduğunu vurgulamıştır.

Bu süreçte Türkiye, Kürt sorunu odaklı oluşmaya başlayan Irak politikasında, bölgesel istikrarın devamının Irak'ın bütünlüğü ile sağlanacağını düşünen önemli bir bölge ülkesi olarak, ABD'nin Kürt liderleri bir araya getirdiği Dublin sürecinden de rahatsız olmuştur. Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK ile birlikte diğer Kürt gruplarının da güç boşluğundan yararlanarak, bir siyasal güç haline gelmelerini engellemek ve bölgeden Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini bastırmak ve kontrol altına almak amacıyla gittikçe artan şekilde askerî operasyonlar düzenlemeye başlamıştır.⁴⁹ Eylül 1992'de PKK'nın üslendiği bölgelere yönelik yapılan operasyonlara Barzani'nin kuvvetleri de destek vermiştir.

Özal, Kürt sorununu Türkiye'nin Yakın Doğu ve Orta Asya siyasetinde yeni bir konum belirlemesi bağlamında değerlendirerek soruna daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştır. Bu amaçla Özal, ABD'ye Körfez Savaşı'nda verilecek güçlü bir destekle, ABD'nin Kürt sorununda Türkiye'yi kollayacağını düşünmüştür.⁵⁰ Türkiye'nin daha atak bir politika izlemesini, özellikle Amerika'yı memnun edecek bazı adımları atarak Orta Doğu haritasının yeniden çizileceği "sulh masası"nda mutlaka bir yer sahibi olmasını isteyen Özal, Irak'ın parçalanacağını ve bir Kürt federasyonunun kurulacağını hesaplamıştır. Böylelikle Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında yer alınırsa ya da ABD'ye yardım edilirse savaş sonrasında ABD'nin de bunu unutmayacağı varsayımından hareketle Musul ve Kerkük'ün yeniden

⁴⁷ Cumhuriyet, 2 Eylül 1991.

⁴⁸ Medovawall, a.g.e., s. 492, 569.

⁴⁹ Mustafa Kayar, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 262-2623.

⁵⁰ Martin Strohmeier - Lale Yalçın Heckmann, **Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür**, (Çev. Atilla Dirim), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 76.

Türkiye'ye verilmesini gündeme getirmiştir.⁵¹ Bu amaçla Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'dan Musul ve Kerkük'ü alabilmek için olası bir işgalde ne kadar asker kaybedileceğini sorması ve 30-40 bin kadar askerin kaybedileceğini öğrenmesi üzerine işgal fikrinden vazgeçmiştir.⁵² Bu gelişmeler sonucunda Cumhurbaşkanı Özal'ın hiç kimseye danışmadan yürüttüğü politikalarına karşı çıkan Torumtay'ın 3 Aralık 1990'da istifa etmesi Özal'ı biraz olsun dizginlemiş, daha güvenli ve daha az maceracı bir yol izlemesine neden olmuştur.⁵³ Böylece Özal'ın Musul ve Kerkük'ün alınmasına yönelik politikaları kamuoyuna "bir koyup üç almak" şeklinde yansımıştır. Daha sonra *Times* dergisinin 1991'in Mayıs ayında yaptığı bir görüşmede Özal bu sözünü "bir şaka" olarak nitelemiş ve "Türkiye yine de karlı çıktı" demiştir.⁵⁴

Bu şekilde, 1990'lı yıllarda Cumhurbaşkanı Özal'ın etkisiyle Kürt sorununda söylem düzeyinde de olsa bir değişim başlamış oldu. 1990'lı yılların başına kadar resmî belgelerde ve medyada Kürtlerden söz etme konusunda daha dikkatli davranılırken, bu yöndeki değişim özellikle 1991 ve 1992'de ciddi bir şekilde ivme kazanmış oldu. Önceden Türkiye dışındaki Kürtler için kullanılan "Iraklı Kürt liderler" şeklindeki ifadenin de bu şekilde değişmeye başlamasıyla Türkiye'de "Kürt realitesi"nin tanınması da bu yıllarda olmuştur.⁵⁵ Ayrıca 1988'de Irak'ta Saddam Hüseyin tarafından Halepçe'de etnik temizliğe tabi tutulan Irak'lı Kürtlerin Türkiye'ye sığınmak zorunda kalması da Kürtlerin varlığının Türkiye'de gündeme gelmesinde etkili olmuştur. 1991-1992 yıllarında daha önce ana akım söylemde kullanılmayan Kürt sözcüğü ve Türkiye'nin dışındaki Kürtlere bakışı bu şekilde medya ve siyasi söylemin bir parçası hâline gelmiş, bazı parti ve sivil toplum kuruluşları tarafından da bu konuda çeşitli raporlar hazırlanmaya

⁵¹ Cemal, **a.g.e.**, s. 125.

⁵² Fikret Bila'nın 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile yapmış olduğu bir röportaja göre Evren'in konuya ilişkin değerlendirmesi şöyledir: "Musul'a girecekti. Niyeti öyleydi. Dedi ki: 'Bu ABD'nin Irak harekâtı sırasında biz de kuzeyden girelim, bu Musul meselesini halledelim, ne dersiniz?' Benden sonra Genelkurmay Başkanı Torumtay'la konuşmuş bu işi. Sonradan öğreniyorum ben. O da karşı çıkmış. O zamanki Başbakan Yıldırım Akbulut'la konuşmuş, o da karşı çıkmış. Fakat yine de Özal bu işe kararlı görünüyor, Musul'a girecek. Fakat Genelkurmay Başkanı, 'olmaz' deyip istifa edince, o iş öyle kaldı, hareket yapılmadı. Ama, Özal'ın niyeti oydu.", (<http://www.milliyet.com.tr/2007/11/07/siyaset/siy01.html>) Erişim tarihi: 11.2.2016.

⁵³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 194.

⁵⁴ Cemal, **a.g.e.**, s. 129.

⁵⁵ Gazeteci Murat Somer'in, bir günlük gazetede ki çalışmasına göre; 1984 ve 1985'te Türkiye'de Kürtlerle ilgili yayınlanan toplam 25 makalenin sadece 3 tanesinde Kürt kelimesi geçerken, 1991 ve 1992'de Kürtlerle ilgili yayınlanan 658 makalenin 304'ünde Kürt kelimesi geçmiştir. Bkz. Lundgen, **a.g.e.**, s. 53.

başlanmıştır. Yine Cumhurbaşkanı Özal, 24 Ocak 1991'de Çankaya Köşkü'nde bazı gazetecilerle yapmış olduğu görüşmede Kürtlerin varlığı ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Kürt-Türk farkını kaldırmamız lazım. Asimilasyon olmaz. Etnik "background"a gidilirse 10-12 milyon diyorlar. Yillardır takip edilen bir politika var. Kürt denilmemiş. İlk defa bir başbakan olarak Kürt kelimesini ben kullandım. Bu laflar söylendiğine göre bir şeyler yapılacak tabii. Ama kolay değil. Resmi dil Türkçe'dir. Vazgeçilemez. Ama adam kendi dilini kullanacak. Irak'ta demokratik sistemin kurulması bizim için çok önemli."*⁵⁶

Cumhurbaşkanı Özal bu açıklamaları ile bu noktada sorunun çözümü ile ilgili olarak neler yapacağını kararlılıkla ve cesur bir şekilde belirtmiştir. Türkiye bu dönemde çifte bir strateji izleyerek, ABD'ye İncirlik Hava Üssü'nün Irak saldırılarında kullanılmasına izin verirken, Özal da Kürtlerin haklarının tanınmasından söz etmiştir.⁵⁷ Bu süreçte Başbakan Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'nün 8.12.1991 tarihinde yaptıkları Güneydoğu gezisinde Demirel'in Diyarbakır'da devlet adına yaptığı açıklama ile "Kürt realitesi" devlet tarafından resmen tanınmış oldu. Başbakan Demirel'e göre:

*"Kürt Kimliği diyoruz. Artık buna karşı çıkmak mümkün değil. Türkiye Kürt realitesini tanımak zorunda. Artık 'Sen Kürt değilsin, Orta Asya'dan beraber yola çıktık, dillerimiz yolda değişti' falan diyemeyiz. Bu devleti beraber kurmuşuz. Osmanlı dağıldığında iki büyük kavim kalmıştır: Türkler ve Kürtler. Devletimiz üniter, azınlık yok. Hepimiz bu ülkenin sahibiyiz. Türkiye'de Kürtçe konuşan vatandaş her şeyin sahibi. Olaya böyle yaklaşmalıyız."*⁵⁸

Aslında Demirel'in Başbakan olarak Kürt gerçeğini tanınmasından önce Özal, meclisi Kürtçenin kullanımını dolaylı olarak yasaklayan yasayı yürürlükten çıkarmaya ikna etmişti.⁵⁹ Ayrıca bu dönemde Körfez Savaşı ve 1991-1992 yıllarında Irak'ta yaşanan gelişmeler de Kürt gerçeğinin inkârını imkânsız kılmıştır.⁶⁰ Demirel'in ilk kez resmi düzeydeki bu açıklamasına rağmen onun bu sözleri ABD'nin Kürt sorunu konusunda, "Kürt realitesi"ni tanıyan fakat "askere selam, statükoya devam" havasında olan Demirel yerine, onca yıl iktidar koltuğunda oturmasına rağmen, demokratikleşme ve insan hakları konusunda dişe dokunur bir şey yapmayan Özal'ı kendisine daha yakın bulduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁶¹ Yine dönemin İngiliz

⁵⁶ Cemal, a.g.e., s. 126.

⁵⁷ Strohmeier - Heckmann, a.g.e., s. 97.

⁵⁸ Ekinci, a.g.e., s. 68.

⁵⁹ Mango, a.g.e., s. 66.

⁶⁰ Lundgren, a.g.e., s. 54.

⁶¹ Cemal, a.g.e., s. 144.

Büyükelçisi Timothy Daunt da Kürt sorunu konusunda Özal'ı Demirel'e göre daha içtenlikli bulmuştur.⁶² Görüldüğü üzere dış politik çevrelerin Özal'a yönelik tercihlerinde, Özal'ın Kürt sorunu konusunda gerek söylemleri gerek uygulamaları, ayrıca bu konudaki cesur ve kararlı tutumu ile samimiyeti de politik dış çevrelerde olduğu kadar iç kamuoyunda da ciddi bir itibar görmüştür.

Böylece Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin gündemine ağırlıklı biçimde yerleşmiş olan ve devletin resmî söylemi olarak da kabul gören Kürt sorunu yeni bir döneme de bu şekilde girmiş oldu. Meydana gelen bu iç ve dış gelişmeler sonucunda, Türkiye'de 1980'lerin sonundan itibaren ortaya çıkmaya başlayan sivil Kürt kimliği siyaseti, bu şekilde 1990'lı yılların başında Kürt kavramının tabu olmaktan çıkmasına ve çözüm şansı yaratan etkenlerin başında yer almasına neden olmuştur. Ayrıca Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'nin "1989 Güneydoğu Raporu"nda dile getirilen talepler de⁶³ 1991'de adeta bu şekilde cevap bulmuştur.

Özal, Kürt sorunu ile ilgili olarak önceden hazırlamış olduğu raporda Kürtçe konuşulmasının serbest bırakılmasını öneren SHP'yi bölücülükle suçlarken 1991 yılı başlarında Amerika'nın da etkisiyle Kürtçe'nin serbest bırakılmasına yönelik yeni bir yasal düzenleme yapılması için girişimde bulunmuştur.⁶⁴ Ardından, Aralık 1991'de Kürtçe ilk gazete olan *Rojname*'nin yayıma başlamasına izin verildi.⁶⁵ Çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da değişken ve birbiriyle çelişen politikalar izleyen Özal, bu şekilde "tabuları yıkan adam" görüntüsü çizmeye çalışırken zaman zaman belki de farkında olmadan bölücülüğü kışkırtan konuşmalar yaptığı şeklinde eleştirilmiştir.⁶⁶

⁶² Cemal, **a.g.e.**, s. 308.

⁶³ Kürt sorununa, insan hakları bağlamında yaklaşan ilk siyasal parti Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'dir. Bu raporda Kürtçe eğitim ve Kürtçe radyo-televizyon yayınından bahsedilmiştir. Erdal İnönü, Kürtlerin, kimliklerini serbestçe ifade edebilmelerini, Olağanüstü Hal'in ve koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak, raporun adı "Kürt Raporu" değil de, "Güneydoğu Raporu" olarak seçilmiştir. Böylece SHP'nin çabası, Kürt kimliğinin tanınmasına bir davet olarak değerlendirilmiştir. Bkz: Hüseyin Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 204, 215.

⁶⁴ "Türkçeden Başka Dillerle yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun", **Resmî Gazete**: 22.10.1983 Sayı: 18199. Kanun No: 2932, Kabul Tarihi: 19.10.1983. Söz konusu bu kanun 1991 yılının Nisan ayında Cumhurbaşkanı Özal'ın isteğiyle *Terörle Mücadele Yasası*'na eklenen bir maddeyle yürürlükten kaldırılmış, yerine yeni bir düzenleme getirilmemiştir. Bkz: "Terörle Mücadele Kanunu" Kanun Numarası: 3713 Kabul Tarihi: 12/4/1991, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 12/4/1991, Sayı: 20843. (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>) Erişim tarihi: 18.4.2016.

⁶⁵ McDowall, **a.g.e.**, s. 570.

⁶⁶ Belhan, **a.g.e.**, s. 139.

Kürt sorununun çözümünde bugüne kadar birçok siyasetçi ve bürokrat doğrudan ya da dolaylı yollardan görev üstlenmiş olmasına rağmen Cumhurbaşkanı Özal, bu değişimin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni Özal'ın Kürt kimliğini ve Kürt sorununun varlığını tanınması ve bunun için gerekli girişimi başlatmasıdır. Özal, sorunun terör sorunundan öte bir demokrasi sorunu olduğunu söyleyerek, bu konuda ilk cesur adımları atmıştır. Bu çerçevede Özal'ın Kürt sorununu acilen demokrasi içinde çözmek istemesinde Diyarbakır'da 1992'de meydana gelen olaylı Nevruz kutlamalarında 100'ü aşkın kişinin hayatını kaybetmesi önemli bir etken olmuştur. Özal, Kürt kimliğini resmî olarak tanımanın yanı sıra sorunun siyasi yönden çözüm arayışı içerisinde de olmuştur. Muhalefetin ve kamuoyunun tepkisine rağmen Özal, 1992'de Halkın Emek Partisi (HEP) milletvekilleriyle Çankaya Köşkünde bir görüşme yapmıştır. Bölgede baskı uygulanmadığını ima eden Özal, bir konuşmasında; *"Bu mesele sopa ile silah zoru ile çözülmez" demiş ve "Kürt meselesini de mutlaka çözeceğim. Bu benim milletime yapacağım son hizmetim olacaktır"*⁶⁷ diyerek, Kürt sorununun çözümüne olan kararlılığını ve inancını; *"Meseleye Millî Mücadele'den sonraki dönemlerde 'tedip zihniyeti'yle yaklaşılması hatalı oldu. Türkiye'nin millî bütünlüğü bakımından en önemli mesele Ermeni meselesi falan değil, bu meseledir. Biz 'tedip' zihniyetiyle bu işin çözülemeyeceğini düşünüyoruz. Seneler sonra büyük tepkiler ortaya çıkıyor. Bize göre meseleyi 'tedip'le değil, 'siyaseten' çözmek lazım."*⁶⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Bu şekilde çözüm için ciddi adımlar atan Özal, Kürt sorunu karşısında kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere detaylı bir yol haritasını oluşturan bir rapor da hazırlamıştır.⁶⁹ Özal'ın bu çözüm arayışları, Anavatan Partisi (ANAP) Milletvekili Adnan Kahveci'ye 1992'de hazırlattığı *Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez?* başlıklı raporla daha somut bir aşamaya gelmiştir. Güneydoğu'daki durumun analizini yapan ve Kürtler konusunda acil olarak somut adımlar atılması gerektiğini önemle vurgulayan Kahveci, Özal'ın isteği üzerine 1992 yılında hazırladığı Kürt Raporu'nda; *"...Türkiye Kürt meselesine çözüm getirmek için saplantısız ve çağdaş düşünmek zorundadır. Hiçbir şekilde geçmişteki olaylardan dolayı şartlanmamalıdır. Bölücü terör var diye bazı sorunları çözmekte inatlaşmamalıyız. Bir sorunu çözebilmek için önce onu iyi analiz etmek gerekir"*⁷⁰ diyerek Kürt sorununa

⁶⁷ *Hürriyet*, 12 Ekim 1991.

⁶⁸ Cemal, *a.g.e.*, s. 101.

⁶⁹ Yayman, *a.g.e.*, s. 298.

⁷⁰ Mümtaz'er Türköne - Hüseyin Yayman, *Kürt Meselesi Nasıl Çözülmez*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 142, 147.

yaklaşımındaki kavram karışıklığını ve öncelikle problemin isimlendirilmesine vurgu yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Özal, Kahveci'nin söz konusu bu raporu üzerinde bazı değişiklikler yaparak kendi raporu haline getirerek 1993'ün Şubat ayında *Çok Gizli Zata Mahsus* kaşeli dosyayla dönemin Başbakanı Demirel'e *Kürt Sorunu-Güneydoğu Anadolu'daki Durum ve Çözüme Yardımcı Olabilecek Öneriler* başlıklı bir rapor göndermiştir. Bu rapor Özal'ın ölümünden altı ay sonra 12 Kasım 1993'te *Hürriyet* gazetesinde yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanı Özal'ın Başbakan Demirel'e gönderdiği bu gizli rapora göre; Kürt sorununun çözümünü güvenlik odaklı değil de demokratik ve sosyo-ekonomik odaklı olması, terörle mücadele sırasında bölge halkının hırpalandığı ve mağdur edildiği, bölge halkının kazanılması gerektiği, bölgede yatırımı teşvik edici düzenlemeler yapılması, sınır ticaretinin serbest bırakılmasını ve Güneydoğu'daki nüfusun azaltılması, terörle mücadele ederken derinlemesine araştırmaların yapılması, bölgenin cazibe merkezi olarak belirlenecek bazı illere yatırım yapılması ve bu meseleye ilişkin her şeyin tarafsız ve önyargısız bir şekilde açıkça ve serbestçe tartışıldığı takdirde terörün 5 ile 10 yılda biteceği önerilmiştir.⁷¹ Raporun sonuç bölümünde yer verilen ifadeler; *"Güneydoğu ateşi, eğer yanlış yapılmaz, acele edilmez ve fevri davranılmaz, soğukkanlılık kaybedilmez ise beş on yıl içinde milliyetçilik akımının şiddetini kaybetmesi ve dış desteğin azalması sonucu kendiliğinden hafifleyerek sönecektir."*⁷² şeklindedir.

Özal'ın çözüm önerilerinden birisi olarak ifade ettiği Güneydoğu'daki nüfusun azaltılması önerisi de tek parti dönemindeki "mecburi iskan" gibi görülerek tepki yaratmıştır. Fakat Özal'ın bu önerisi, daha çok oradaki imkân ve kaynakların mevcut nüfusun refahı için yeterli olmadığı ve başka bölgelerde yaşayan Kürtlerin daha yüksek seviyesine ulaşmış olmaları tezine dayandırılmıştır.⁷³ Terörle mücadele konusundaki yaklaşımı da bu görüşleriyle uyumlu olan ve Güneydoğu'daki Kürtler ile terörün birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Özal'ın, Kürt sorununu terörden ayrı ele aldığı görülmektedir. Özal'ın eski politikaların değişmesi gerektiğini ve demokratik içerikli birtakım adımların atılması gerektiğini söylediği bu tavrı muhaliflerce ve askerler tarafından "teröre taviz" olarak değerlendirilmiş ve terörün arkasında Özal'ın tutumunun yattığına inanılmıştır.⁷⁴ Güneydoğu'da çözümün, serbest düşünce ve diyalogla bulunabileceğini, terörün de ancak bu şekilde sona erdirilebileceğini savunan Özal'ın, 1992 yılında Kürtçe

⁷¹ *Hürriyet*, 13 Kasım 1993.

⁷² Cemal, a.g.e., s. 133.

⁷³ Doğan, a.g.s., s. 326.

⁷⁴ Cemal, a.g.e., s. 119-120.

televizyon tartışması ve Kürtçe'nin okullarda ikinci dil olarak öğretilmesi önerisi gündemi meşgul etmiştir.⁷⁵ Bu sorun karşısında Özal'ın ABD'ye giderken uçakta yaptığı açıklamalar; "*GAP televizyonunda Kürtçe yayınlara izin verilmesi hususu iyi incelendiğinde Anayasa'ya aykırı bir yönü bulunmadığı görülecektir. Filhakika, anayasamızda buna engel açık bir hüküm yoktur. Tabiatıyla bu bir yorum meselesidir. Bildiğiniz gibi.*"⁷⁶ şeklinde olup Özal'ın bu konudaki kararlılığını göstermektedir.

Ordunun PKK'yı yenme zorunluluğu ile Kürtlerin içindeki ayrılıkçıları barıştırma ihtiyacı arasında kalan Özal, 1992'de mevcut yaklaşımı değiştirmek gerektiğini, PKK'lı militanları affetmeyi ve onları Türkiye'nin siyasal sistemine dâhil etmeyi tartışmaya açmıştır.⁷⁷ Özal'ın bu şekilde Kürt sorununu çözmek amacıyla dolaylı yoldan da olsa göstermiş olduğu çabalarından bir diğeri de PKK'lıları kasteden "İnsinler dağdan, konuşuruz." mealindeki sözü ya da teklifi olmuştur. Özal'ın bu dolaylı teklifi karşında, örgütün de o dönemde asgari taleplerinin karşılanması hâlinde geri dönmeye hazır olduğunu ima etmesi, PKK'nın politikasının Türkiye'nin ulus-devlet yapısına çok da aykırı bir seyir izlemediği ve "ulus-devlet yapısına çizik atılması tehlikesi" olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸ Bu çerçevede Özal'ın ölümünden sonra Abdullah Öcalan'ın 8 Haziran 1993'te Bekaa'da düzenlediği basın toplantısında ateşkesin sonunu ilan ederken Özal ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*"Biz ateşkes durumunu biraz da Sayın Özal'ın (...) acaba PKK biraz yumuşayamaz mı? Bu konuda bazı adımları atmamıza fırsat veremez mi? Biçiminde bir mesajını dikkate alarak geliştirdik. Ve dolayısıyla ateşkesin muhatabını biraz Özal olarak görüyorduk. (...) Dolayısıyla ateşkesin muhatabı veya gelişim düzeyi Çankaya'ydı. (...) Demirel ile İnönü bu süreci değerlendirmek yerine kötü kullanmak istediler. Özal konusunda kısaca şunu söylemek istiyorum. Bizimle en kapsamlı savaşı yürüttü. Onun diplomatik, ekonomik hatta siyasi taktikler cephesini idare etti. Hatta askeriye de oldukça uygun taktiklerle savaşı geliştirmede yön verdi. Ama buna rağmen sorunun askeri tenkil, yani bastırma yoluyla çözülemeyeceğini en iyi anlayanlardan birisiydi. Bu işi artık siyasetle götürmek gerektiğini kavramıştı ve bence cesur bir takım adımlar da atacaktı."*⁷⁹

Kürt sorununun çözümünü "demokrasi"de gören Özal, Güneydoğu'da yaşayan Kürtler ile Irak'ta yaşayan Kürtlerin sorunlarının farklı olduğunu

⁷⁵ Barlas, a.g.e., s. 151; Mango, a.g.e., s. 66.

⁷⁶ *Milliyet*, 22 Nisan 1992.

⁷⁷ McDowall, a.g.e., s. 569, 572.

⁷⁸ *Birikim*, S. 226, Şubat 2008, s. 23.

⁷⁹ Cemal, a.g.e., s. 54.

ifade etmiştir. Özal'a göre, Irak'ta demokrasi olmadığı için, Iraklı Kürtler birtakım demokratik haklar istemektedirler. Özerklik istemelerinin de nedeni budur. Türkiye'de ise demokrasi olduğu için bütün vatandaşlar eşit haklara sahiptirler. Özal'a göre; "Irak'ta bir Kürt devleti kurulacak. Onun hazırlığı yapılıyor. Özerklik veriliyor. Sıra size de gelecek" diyenler yanıyordu. Bu görüşlere katılmayan Özal, Türkiye'de demokrasinin varlığından dolayı Kürtler de bütün vatandaşlarla eşit haklara sahip oldukları için Türkiye'deki Kürtlerin Irak'taki Kürtlerin de özerklik veya eşit hak istemelerini hem anlamsız hem de gereksiz olarak görmüştür. En büyük problemin özgürlüklerin kısılması olduğuna inanan Özal, fikir özgürlüğü yüzünden Türkiye'nin batmayacağını, aksine fikir özgürlüğünün olmadığı yerde gereksiz kavgaların ve büyük problemlerin çıkacağını ifade etmiştir.⁸⁰

1992'de ülkede 12 milyon Kürt olduğunu söyleyerek Türk kamuoyunu sarsan Özal, Kuzey Carolina Duke Üniversitesi'nde, Orta Doğu Sorunu ve ABD'nin bölgedeki inandırıcılığı üzerine yaptığı bir konuşmada, Kürt olduğunu ve Türkiye'de özgürce Kürt ismini kullanan ilk cumhurbaşkanı olduğunu söylemiştir. Bununla da yetinmeyip sonradan, çözüm için gerekirse "federasyon dâhil her şeyi konuşmalıyız."⁸¹ diyerek Ankara'yı şaşkına uğratmıştır.⁸² Özal federasyonun tartışılması fikrini ortaya attığında Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Özal'a bunu tartışmanın zamanı olmadığını, bunun "aşâğılık bir gruba karşı ölüm kalım mücadelesi veren Silahlı Kuvvetler'in, polisin ve diğer kimselerin moralini olumsuz etkileyeceğini" söylemiştir.⁸³ Ancak, Özal'ın görüşleri, Kürt federasyonu ya da Kürtlere başka siyasal hakların tanınmasını içermediği, etnik kimliklere kültürel hakların verilmesi biçiminde olduğu, siyasal haklar konusuna sıcak

⁸⁰ Doğan, a.g.s., s. 322.

⁸¹ Özal'ın PKK'nın dayatması sonucunda federasyon istediği yönündeki yorumların doğru olmadığını yakınındaki isim Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Emekli Büyükelçi Kaya Toperi'nin değerlendirmesi şu şekildedir: "Özal, Türkiye için federasyon modelinin neden doğru olmadığını tartışmasını istiyordu. Özal'ın çözümü, yerel yönetimlerin yetkisini artırmaktı (...) Özal, Talabani ve Barzani'nin Türkiye'nin kontrolünde olmasından yanaydı. Kürtçe kaset onun sayesinde serbest bırakıldı. 'GAP televizyonu birkaç saat Kürtçe yayın yapsa iyi olurdu' dedi ihanetle suçlandı. Özal, bölgeye ziyaretinde vatandaşın birine 'Kürtçe ders veren üniversite kursam oğlunu buraya gönderir misin?' diye sordu. Vatandaşın, 'Hayır' yanıtı karşısında Özal, tekrar sordu; 'Neden?' Vatandaşın, "Nereden iş bulacak?" yanıtını alınca da 'Görüyorsunuz, bölge halkı Türkiye'den ayrılmayı düşünmüyor' yorumu yapmıştı"

(http://www.sabah.com.tr/gundem/2009/05/15/ozaldan_ilk_cikis_anneannem_kurt) Erişim tarihi: 11.2.2016.

⁸² Erbil Tuşalp, **Plastik Papatya Kokusu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 265; Mcdowall, a.g.e., s. 570.

⁸³ Heper, a.g.e., s. 206.

bakmadığı, "Yeni Osmanlıcılık" düşüncesi ile "başkanlık sistemi"ni savunduğu ve Irak Kürtleri ile her türlü dostane ilişkinin kurulması yoluyla zaman içinde entegrasyona gidilmesi şeklinde tanımlanabileceği anlamına geldiği için desteklenmiştir.⁸⁴ 1991 yılının Şubat ayında Ankara'da Demirel ile görüşen gazeteci Cemal, Demirel'in Özal'ın politikalarını "*Yalnız Irak'ta değil, Türkiye'de de federasyon ister. (...) Özal aslında Güneydoğu'da bu gidişle bir çözüm olabileceğine inanmıyor. Bir gün kalkar siyasal çözüm der. Sorarsın nedir diye, cevabı yoktur. Bir gün kalkar eyalet sistemi der, sonra demedim der. Eyalet filan demogojidir. Bazen öbür uca gider, asar keser. Biraz da psikolojik çıkmazdır bunlar*"⁸⁵ şeklinde eleştirdiğini belirtmiştir. Demirel'in Özal'a yönelik eleştirilerinden de anlaşıldığı gibi Özal'ın Kürt sorununun çözümüne yönelik politikalarının özü itibarıyla konjonktürel ve faydacı (pragmatist) bir özellik gösterdiği hatta bazen de tereddütlü olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede yine Özal'ın "federasyon senaryosuna" 1992'nin sonlarında CIA üst düzey görevlisi Graham E. Fuller tarafından hazırlanan ve *Rand Cooperation* adlı düşünce kuruluşu tarafından çıkarılan bir raporda rastladığını belirten Cemal, Özal'ın Körfez krizi ile gündeme getirdiği bu görüşler ile ilgili olarak söz konusu raporda yer alan ifadeleri şu şekilde belirtmiştir:

*"Göründüğü kadarıyla Özal büyük bir kumar oynuyor olabilir. Bazı siyasal gözlemciler göre Özal, Kürt hareketinin geleceğiyle ilgili olarak, fazla tehlikeli olduğu için adını hiçbir zaman tam anlamıyla koymadığı jeostratejik bir vizyona sahip olabilir. (...) Türkiye kaçınılmaz olana direnmek yerine, böyle bir hareketin önüne geçebilirse, kendi çıkarları bakımından çok daha akıllıca bir iş yapmış olur. Çünkü 'kaçınılmaz olana' direnmek, Türkiye'yi gelecekteki Kürt devletinin bir numaralı düşmanı haline getirebilir."*⁸⁶

Böylece Özal'ın Kürt sorunu ile ilgili politikaları basında ve kamuoyunda şiddetli tepkiyle karşılaşmıştır. Bu tepkiler gazeteci İmset tarafından; "*Özal'ın bütün amacı Kürt sorununu PKK'nın elinden kurtarmaktı. Gerçi aynı Özal, bütün bu politikaların temelinde yatan kişi. Köy koruculuğunu Özal başlattı, Olağanüstü Hal O'ndan çıktı, sertleşme O'ndan çıktı, Güneydoğu'daki kampanyanın temeli O'ndan çıktı. Özal, anladığım kadarıyla pragmatikti*"⁸⁷ şeklinde Özal'ın bu konudaki faydacı (pragmatik) politikalarına dikkat çekmiştir. Bu şekilde Özal'ın söz konusu bu

⁸⁴ Altan Tan, **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 484-485; Barlas, **a.g.e.**, s. 144.

⁸⁵ Cemal, **a.g.e.**, s. 128-130.

⁸⁶ Cemal, **a.g.e.**, s. 136-137.

⁸⁷ İmset, **a.g.m.**, s. 105.

tavrının başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı süreci içinde, Kürt sorunu karşındaki tutumunun ülkenin somut koşullarına göre değil de "Okyanus ötesinden gelen" bilgi ve telkinlere göre şekillendiği düşüncelerini güçlendirmiştir.⁸⁸ Yine Özal'ın kişi ve kurumlara karşı gelerek oluşturduğu bu "tabu yıkma" tavrı sahte bulunmuş ve Özal PKK ve Kürt politikası konusunda ailesini bile şaşırtmıştır. Bu şekilde bilgilerinin çoğunu kendi deneyimleri, gazete, dergi ve televizyon yoluyla elde eden Özal'ın birikimleri sığ ve yetersiz olarak da değerlendirilmiştir.⁸⁹ Altemur Kılıç da; *"Özal'ın reformları ve ANAP'la temelde dışa açılım belli bir dönüşümü beraberinde getirmiş, PKK'nın artan eylemliliği Kürt Sorununu tüm topluma mal etmiş..."*⁹⁰ diyerek Özal döneminde PKK terörünün Kürt sorununun yaygınlık kazanmasına hız verdiğine vurgu yapmıştır. Bu çerçevede Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorununu çözmeye yönelik politikalarını değerlendiren Cemal 16 Nisan 1993'te Bekaa'da Abdullah Öcalan ile yapmış olduğu görüşmeyi şu şekilde ifade etmiştir:

*"Apo'nun Süleyman Demirel ve Mesut Yılmaz'ı "statükocu ve fazla devletçi", Baykal için "Bir şeyler yapmak istiyor o kadar!" ve Özal için de "Bazı yaklaşımları daha özlü. Bazı gerçekleri görüyor. Daha cesur önerileri Özal geliştirebilir. Demirel gibi aşırı temkinlilik içinde kısır kalmayabilir."*⁹¹

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Özal'ın da etkin bir şekilde yer aldığı devletin Kürt sorununa yönelik politikaları, ülkenin ve toplumun sosyal, kültürel ve siyasal gerçekliği üzerindeki etkisi ve bunun ileri dönemlerde meydana getireceği tehlikeler konusunda kamuoyunda çeşitli kaygılar oluşmuştur. Oluşan bu kaygılar Mango tarafından; *"Kürtlere ayrıcalık tanınması durumunda diğer etnik kökenlere sahip olanların Kürtleri taklit etmek isteyecekleri ve böylelikle Türk toplum mozayığının dağılarak Türk devletinin parçalanacağı gayet açıktır."*⁹² şeklinde ifade edilerek Türkiye'nin toplumsal dinamiklerine yönelik ciddi bir tehlike oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Bu şekilde Kürt sorununun çözümü konusunda önemli gelişmelerin sağlanmasına öncülük eden Özal'ın, 17 Nisan 1993'te kalp krizinden ani ölümü Kürt sorununun çözümünde uygulamak istediği liberal politikaların önemli bir kısmının uygulanmasını gündemden düşürmüş oldu.⁹³ Böylece Özal'ın ölümünden sonra halefi Demirel ve diğer liderler

⁸⁸ Tuşalp, a.g.e., s. 193-194.

⁸⁹ Osman Ulagay, *Özal'ı Aşmak İçin*, AFA Yayınları, İstanbul, 1989, s. 56-57.

⁹⁰ Altemur Kılıç, *Büyük Kürdistan Küçük Türkiye*, Akasya Kitap, Ankara, 2009, s. 211.

⁹¹ Cemal, a.g.e., s. 45.

⁹² Mango, a.g.e., s. 50.

⁹³ Lundgren, a.g.e., s. 53.

Kürt sorununun çözümü konusunda Özal'ın öngördüğü politikalardan çok farklı politikalara yönelmişlerdir.

Sonuç

Türkiye'nin son yıllardaki en önemli sorunlarından birisi hâline gelen Kürt sorunu, son otuz yılı aşkın sürede farklı bir evreye geçerek diğer sorunları da etkileme kapasitesi nedeniyle tam bir kilit sorun haline dönüşmüştür. Bu nedenle doğru tanımlanması ve çözüm üretilmesi gereken önemli ve karmaşık bir sorun hâline gelen Kürt sorunu günümüzde "siyasal" bir sorun haline dönüşmüştür. Dolayısıyla bu konuda yeni bir kavrayış modeli ve yaklaşım tarzının ele alınması da zorunlu hâle gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 45. ve 46. hükümetlerinin başbakanı ve 8. cumhurbaşkanı olan Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemi Kürt sorununun giderek artan etkisi altında geçmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 6 Kasım 1983'te yapılan seçimler ile iktidara gelen Özal, 15 Ağustos 1984'te PKK'nın ilk silahlı eylemi olan *Şemdinli-Eruh Baskını* ile karşılaşmış oldu. Özal'ın, PKK'nın bu saldırıları sonucu "Bir avuç şaki" söylemiyle sorunun askerî ve güvenlik boyutunu ön plana çıkarması sonucu bir dizi güvenlik politikalarını öncelikli olarak uygulamaya başlamıştır. Bu şekilde Özal'ın getirdiği koruculuk sistemi ve OHAL uygulamasına rağmen terör eylemleri bitmek bir yana daha da artmış ve kronik hale gelmiştir. Özal'ın başbakanlığı döneminde PKK terörü ile devlet ve hükümet düzeyinde daha sıkı ve yakından ilgilenmek yerine bu konudaki politikaların bürokratlara tevdi edilmesi ciddi zaman kaybına ve başarısız bir görünüme neden olmuştur. Bunda Özal'ın, 1984-1990 yılları arasında Kürt sorununu, PKK'yı ve eylemlerini hafife alma ve "küçümseme" eğilimi de önemli bir etken olmuştur. Özal ayrıca diğer liderlerden farklı olarak faydacı (pragmatist) ve konjonktürel nitelikli politikalarıyla cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlık yaptığı dönemin aksine Kürt sorununun çözümü noktasında ani bir şekilde "ezber bozan" ve "cesur açıklamaları" ile geleneksel uygulamaların dışında farklı bir lider profili de oluşturmuştur. Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorununa yönelik bu tavrı hükümet ile özellikle de Demirel'in başbakanlığı döneminde "iki başlı bir yönetim" görüntüsüne neden olmuştur.

Kürt sorunu, Özal'ın başbakanlık döneminin ilk yıllarının aksine özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde, askeri alandan siyasi ve toplumsal alana kaymıştır. Özal, Kürt sorunundaki söz konusu bu gidişatı erken fark etmiş, tercihi ya da çözümü demokratik açımdan yana kullanmıştır. Özal'ın da girişimleri sonucu 1991 yılında Kürtçe ile ilgili yasağın kalkması, Kürtçe

televizyon yayınlarının serbest olması daha sonraki yıllarda özellikle 2005 ve 2009'da çeşitli girişimlerle uygulanmaya çalışılan "açılım" ya da "çözüm" projelerinin de önünü açan ve buna zemin hazırlayan ilk uygulamalar olmuştur.

Türkiye'de, Özal döneminde çeşitli demokratik hak ve özgürlükler konusunda bilhassa düşünce özgürlüğü konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiş ve demokrasi kültürü daha da yerleşmiştir. Bu nedenle Özal denilince ilk akla gelen düşünce özgürlüğünün genişletilmesi, Kürt sorunu ve bu konuda da Kürtçe ile ilgili yasakların kaldırılması ilk akla gelen uygulamalar olmuştur. Bu şekilde cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorununu tabu olmaktan çıkararak Özal, çözümün DP döneminde Adnan Menderes'in de yapmaya çalıştığı gibi demokrasi ve insan hakları çerçevesinde olacağına inanmıştır. Yine Özal Kürt sorunu konusundaki çeşitli demeç ve politikalarıyla sorunu Türkiye'nin himayesinde ya da öncülüğünde aynı zamanda Musul ve Kerkük'ü de içine alan federasyondan oluşan bir Kürt devletinin kurulmasıyla çözülebileceğini düşünmesi, Kürt sorunu konusunda siyasal cesaret ve liberal tavır sergilemesi, özellikle de cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak Türkiye'yi bölgede çekim ve cazibe merkezi hâline getirmek istemiştir. Bu açıdan Özal Kürt sorununun çözümünü 1990'lı yıllarda soğuk savaş döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeninde daha geniş bir perspektif bağlamında değerlendirmiştir. Bu nedenle Özal, ABD'nin küresel ve bölgesel hegemonya stratejilerinin de etkisiyle demokratikleşme ile ilgili reformlarda olduğu gibi Kürt sorununun çözümünde de Körfez Krizi'nde olduğu gibi "konjonktürel" etkenlere de bağlı kalmıştır.

Özal Kürtlere yönelik kültürel hakların verilmesi ve Güneydoğudaki şiddetin bitirilmesine yönelik siyasal çözüm şeklindeki beyanları başta ordu olmak üzere kendi partisi içindeki sertlik yanlıları tarafından itirazla karşılanmıştır. Buna rağmen Özal da özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde çözüm için kendi politikalarını uygulamak ya da uygulatmak noktasında ısrarcı olmuştur. Bundan dolayı Kürtlerin olumlu gözle baktıkları siyasilerin başında gelen Özal'ın 1990-1993 yılları arasında Kürt sorunu ile ilgili yeni politika arayışları sadece Türkiye'de değil, tüm Orta Doğu'daki Kürtlerin de ilgisini çekmiştir. Özal'ın Kürt sorununun çözümü konusunda terörle mücadele etmek, ekonomik önlemler almak, demokratik-siyasal ve kültürel haklar tanımak şeklindeki politikalarının yanında, Türkiye'de daha fazla demokrasi, daha fazla hukuk ve daha fazla refahla Kürtlerin kimlik ve kültürel haklarının tanınması da önemli noktalar olmuştur.

Özal döneminde uygulanan bu politikalar başta Kürt halkı ve aydınları olmak üzere bu konuda çözüm arayışı içerisinde olanlara büyük bir umut olmuştur. Özal Kürt sorunu konusunda "statüko"nun yoğun baskısı altında olmasına rağmen, diğer konularda olduğu gibi Kürt sorununun çözümü konusunda radikal söylemleriyle gündemi sarsıcı yeteneği olan bir devlet adamı olarak tarihte yerini almıştır. Bu nedenle Özal, Kürt sorununun çözümü konusunda daha aktif olduğu cumhurbaşkanlığı döneminde bu sorunun Türkiye'nin birliği ve bütünlüğü çerçevesinde ele alınması ve bu konuda eski politikaların değişmesi gerektiği inancında olmuştur. Böylece Kürt sorununun çözümünün zamana bağlı olarak aşamalı bir şekilde ele alınmasını savunan Özal, hem fikirleriyle hem de politikalarıyla diğer liderlerden farklı olarak halk ile bu konuda yakın iletişim kura(bile)n bir lider ve devlet adamı olarak günümüzde de önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete

Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul, 2010.

Arcayürek, Cüneyt, **Cüneyt Arcayürek Anlatıyor: Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000. Barlas, Mehmet, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Birand, Mehmet Ali, **Apo ve PKK**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992.

Bölügiray, Nevzat, **Özal Döneminde Bölücü Terör (Kürtçülük) (1983-1991)**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1992.

Brunessen, Martin Van, **Kürdolojinin Bahçesinde**, (Çev. Mustafa Topal), Vate Yayınları, İstanbul, 2009.

Cemal, Hasan, **Kürtler**, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

Ekinci, Tarık Ziya, **Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

Eşel, Gökhan, **Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri**, İleri Yayınevi, İstanbul, 2016.

Fuller, Graham E., **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, (Çev. Hasan Kaya), Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

- Heper, Metin, **Devlet ve Kürtler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- Kayar, Mustafa, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- Kaynak, Mahir, **Kürt Meselesi**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Kılıç, Altemur, **Büyük Kürdistan Küçük Türkiye**, Akasya Kitap, Ankara, 2009.
- Kirişçi, Kemal-Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Konda Araştırma Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Lundgren, Asa, **İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası**, (Çev. Necla Ülkü Kuglin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Mango, Andrew, **Türkiye'nin Yeni Rolü**, (Çev. Erhan Yükselci), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- Medowall, David, **Modern Kürt Tarihi**, (Çev. Ayşenur Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Strohmeier, Martin-Lale Yalçın-Heckmann, **Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür**, (Çev. Atilla Dirim), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şahin, Mehmet-Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.
- Tan, Altan, **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tuşalp, Erbil, **Plastik Papatya Kokusu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Türköne, Mümtaz'er - Yayman, Hüseyin, **Kürt Meselesi Nasıl Çözülmez**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Ulagay, Osman, **Özal'ı Aşmak İçin**, AFA Yayınları, İstanbul, 1989.
- Yayman, Hüseyin, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, Ankara 2011.

Makaleler

- Doğan, Kutlay, "Turgut Özal Belgeseli", (<http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa326.htm>)
Erişim tarihi: 16.04.2016.
- İmset, İsmet, "Türkiye ve Kürt Sorunu", **Türkiye Sorunlarına Çözüm Arayışları**, (Haz. Mehmet Kabasakal), Boyut Yayınları, İstanbul, 2009, s. 75-106.
- Uçar Fuat, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri", **International Journal of Social Science**, Number: 43, Spring I, 2016, pp. 175-200.

Sürelî Yayınlar

Birikim

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Tezler

Belhan, Şeyda, **Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005.

Erol, Hande, **Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.

İnternet Kaynakları

<http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/kkgm/kanuntasarilari/koy.doc> Erişim tarihi: 19.02.2016.

<http://www.milliyet.com.tr/2007/11/07/siyaset/siy01.html> Erişim tarihi: 11.2.2016.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.285.pdf> Erişim tarihi: 19.02.2016.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.8914780.pdf> Erişim tarihi: 17.04.2016.

(<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>) Erişim tarihi: 18.4.2016.

http://www.sabah.com.tr/gundem/2009/05/15/ozaldan_ilk_cikis_anneannem_kurt
Erişim tarihi: 11.2.2016.

<http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa326.htm> Erişim tarihi: 16.04.2016.